

2447
1939

УУБ-118

СӨӨМАРТ ВӨКӨНБАЈЕВ

Төстөөлөрү

ӨБРОЇБЗМАМБАС 1939

ДЖОМАРТ БОКОНБАЕВ

ТОКТОГУЛ

НА КИРГИЗСКОМ ЯЗЫКЕ

КИРГИЗСКОЕ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ
ИЗДАТЕЛЬСТВО
ФРУНЗЕ 1939 КАЗАНЬ

ЏОМАРТ БӨКӨНБАЈЕВ

ТОҚТОҒУЛ

118.

ЎБРОЎБЗ ЕЛИНИН УЛУУ АҚЫНЬ ҶАНА КОМПОЗИТОРУ
ТОҚТОҒУЛДУН ТУРМУШ ОҚУЈАСЫНАН АЛЫНЪР ҶАЗЫЛ-
ОҒАН 3 АКЪЛУУ, 6 СЫРӨТТЪУ МУЗЫКАЛУУ ДРАМА
(РЪСАДАОҒЪ ОҚУЈАЛАР РЕВОЛЪУТСИЈАДАН МУРУН ОТӨТ)

4938
17749

Ў Б Р О Ў Б З С Т А Н
МАМЛЕКЕТТИК БАСМАШЪ
ФРУНЗЕ 1939 ҚАЗАН

88.

3
8
83

OQUJAQA QATÛSUUCULAR:

- Toqtoqul — Aqbn qomuzcu — 40 çaŝta.
Sajra — Toqtoquldun ajalb — 30 çaŝta.
Zejner — Toqtoquldun enesi — 90 çaŝta.
Almataj — Toqtoquldun valasb — 10 çaŝta.
Eŝmamvet — brcb, Toqtoquldun oquucusu — 25
çaŝta.
Sarb — Cever usta — 35 çaŝta.
Suvan — Kedej — 75 çaŝta.
Kerimbaj — Manar-boluŝ — 40 çaŝta.
Karsakov — Guvernator — 60 çaŝta.
Aqmat — Ajbl starcbnb — 30 çaŝta.
Semon — Katorgada çatqan revoljutsioner — 40
çaŝta.
Salonsklj — Krepostun kapitanb — 45 çaŝta.
Tixon — Katorgadaqrb elcil — 55 çaŝta.
Lena — Kapitan qrbz — 18 çaŝta.
Bulardan vaŝqa: el, soldattar, katorgada çatqan
sajasb tutqundar, politsijalar qatbŝat.

I A K T

I-SYRÖT

Asqaluu toolor. Qarcbqajdb çarbr aqqaŝ darija. Suunun arqb eŝyzy menen berki eŝyzyndegy bet mabdaŝ turqaŝ arca-luu kek dëwelerdyn waŝbna el coquluŝqan. Arqb dëwede qooz kijiniŝken kelin, qbzdar, Kerimbajlar coquluŝqan. Kerimbaj dyrbv menen albŝtb-albŝtb qarajt. Berki dëwede Toqtoqul, Sarb, Almataj, Sajra waŝ bolqaŝan bir top kiŝi coquluŝqan. Baarb albŝtb tikteŝet. Kele turqaŝan gubernatordu tozur turuŝat.

Toqtoqul — (Qomuzun certip, muŝduu yn menen):

Eldin çabŝ tbjblwaj,
bjluu boldu zamana;
Eki starcbnb, bir boluŝ,
Cbrduu boldu zamana,
Kelin, qbzdar qatqrbwaj,
Muŝduu boldu zamana.

Qalbnd çurtum qarjrbbr,
Qarbr bolqaŝan zamana
Yj waŝbna bir maldan
Salbq bolqaŝan zamana
Buttarbna kijgeni —
Carbq bolqaŝan zamana

Qolumdaqrb qomuzum
Eriktirbe elimdi,

276017
Центральная научная
библиотека
Академии наук Киргизской ССР

Burup toqson sajrājın
Bulsul qızıl tlımdı.
Çaqırcınlıq-çoqculuq,
Çaş çamırdaj tögıldı...

Kerımvaj — (*Qbjqbrbr*) Qaşqa çoldon cañ cıqat.
Tərelər kele çatışat. Toqtoqul aldınan ırdar cıqarın,
(*caranbn cecip*) me, menin caranımde klijir, kyren
çoroçoro mingin. Bol vatıraaq.

Toqtoqul — (*Qaqşbq menen*) Tərelərdy ırdooço
lım çetpejt, qomuzımdın qılb yzılyp qalırtır.

Sarǵ — Ras ajttıq Toqo!

Kerımvaj — (*bzbrbrbr*) Qomuzımdın mojunı sını
sın.

Sarǵ — (*Əzyncə*) Ooçuña taş.

Toqtoqul — Qomuz emes, vala-çaqasın cıbrıdatır
ııruy kışlerdin da mojunun sındırır çatırsınarab...

Kerımvaj — (*Kekeerlep*) „Əlör ecki qojcunun taja-
qına sıjkenet“, sıjleşə çatarabız.

Toqtoqul — Seni menen sejləşuygə kərtən veri
vntəzarmın.

Kerımvaj — Kucıdy kərəmyn.

Toqtoqul — Qatındarındı vərər keketkin! Asman
senin qolunda emes oç.

Kerımvaj — Asman qolumda voboso da, amal
qolumda. Məna vıl qol aq padışanın təreləryne çet-
ken qol.

Toqtoqul — Aq padışanın təreləryne sen oçana
tygyl, oozunda tlı çoq ajıandar da çetışet. Kele turojan
təreñ vır top aq kucıktərdy eercittir çyrgənyın öz
kəzyıyz menen kərəədyk velle. Anın emnesine maq-
tanasın.

Kerımvaj — (*bzalanbr*) Al kucıktər qatınlıq. //—
Meni menen ajtışqandı qojur, tərenyn aldınan ırdar
cıqar, oçatındı tapsancı.

Toqtoqul — (*Kylyp*) Kucıktəry qatınlıq vobso,
sen təreny eercir aların. (*El duu kylyp çıverışet*).

Kerımvaj — (*bzalanbr*) „Taj tujlar taqtaoçı cıq-
rajt“. (*Vaş çarılqan, tonu tıtlıqan Suvan avışqa
şılap kiret*).

Suvan — (*Mıñqanbr*)

Qaralıu völdü çyrgəym,
Qajırlıu völdü çyrgəym.
Erkindər ucıp tujıundaj
Eltrip qacan kyləym?
Saroçajıqan sarı zamana
Sapsarı völdü irenim.

Əmyrdə çırtal kərəmı,
Ərkındəer kynım kelerı?
Qaranıç ordon cıçalsaj,
Qajırtıç çyğır eıemı...

✓ Baj - manar sordu qanımde,
Mandajım tlık çarıldı.
Qaqşatır tartır alıştı
Qolumda çalırız malımde.

(*Kerımvajıqı atırlıbr*)

— Boluş! Qajda adiletlik, qajda kişicilik? Saqalım
açarır, veltim vıkcıyıcə atandı çalıs völdüm.
Tajındı toqur, öz qolum menen seni conojttım. Qo-
jındı qajtardım, otunıdu aldım, suıdu qajdım.
Elyu çıl, elyu çıl eşigtıde qızmat qıldım. Qajda

adilettik? Aqbrında butumdaşy coşoj, ystymdegy quur ton menen eşginden quru kettim. Elyy çaldyq meenetlme bir aqsaq ulaq bergen çoqsun. Tert çaldan ber! Qulnazardın qojun qajtarıp, bit vasqan çavaşy aldım. Qbşında tonumdu çaar, çajında qolum menen çep çulup berip vaqtım. Daaqbyş tyşyp, çyny çaltırap semirdi. Bir tajdy maşa raa kərwej çigitterİndi captırıp tarttırıp aldın. Taj aloşanbı az kelgensip Aqmat starcındy çumşar, beti-vaşymdy qanoşa vojottun. Qudajdan qorqur, pendeden ujalsañ volvojbu?

Kerimvaj — Өlөрman cal, vaşındy taşqa qojçular özün çarıp aloşandırsın. Senin tajın tygy! Ançijanda eşendin, at kətergys manaptardın vaşy ketip çatat. Tajın tərөлərgə sojulat. Çoşol mından.

(Kerimvaj çəqəp ketet).

Toqtoçul — *(Suvanoşa keçip)* Zardu, mündü zamanda kərər kyn uşul. Qandarındy çuup albıy. Kerimvaj stzdn arbyndıydy uqrajt. Arbyndıydy elge, özünüz menen birge çyrgən qojçularoşa ajtındy. Vaşındıdan aqqan qan, kəzünüzden aqqan çaş unutulbas!

Suvan — Çın ajtasın, vılvulum Toqom! Toqo, qomuzıdu certır, ынды ыдасы, qaraluu çyregym qubansın!..

Toqtoçul — *(Qomuzun kyylər, armanduu ыdajt)*

At arıbas vılsocu.

Çaş qarıbas vılsocu,

Çarqın kyngə çetkice,

Bat qarıbas vılsocu.

Qbzy oçvos vılsocu,

Gyldər solvos vılsocu,

Qajran əmyr kyn sajn
Qartajoşanın qojsocu.

Çigit əlsəs vılsocu,
Kyc tyğənəs vılsocu,
Çıgıt menen qbz əlsə
Çerge kəmbəs vılsocu.

Çep quuras vılsocu,
Kəz tunar vılsocu.
Qbzıl çyzdən vurulup
Qbz qarar vılsocu.

Qartın əmyr çybrıma vəş,
Çaşqa varar vılsocu.
Qajran çandı qol menen
Çasap alar vılsocu.

bılap çyrgən avşqa,
brdap kyler vılsocu,
Çəloşadaşy quşardaj
Çəroşar çyğər vılsocu.

Suvan — *(Qubanoşanın)* Үнүдөн ајланайн Тоқом! çyregymdegy cerdi, icimdegi mündü kettirdin. Ras ele, Toqom ajtqandaj əmyr əçpəs vılsocu. Çəroşal kyngə çeter zaman volovu? Qajda çəroşalçylyq?

Toqtoçul — Çəroşalçylyq əlsə volso temirden tajaq ələr, qandaj volso da çeter elem. Çəroşalçylyq çerde volso qazır, kəkte volso, ajla taap ucup varar elem.

Çəroşalçylyq arıstandın oozunda volso, ajanvaj suurup alar elem. Asqanın vorunda volso, vojumdu taştar elem. Qalın çoodo volso, əzym çaloşy itelgtdej tjer elem. Qajda, qajda çəroşalçylyq? Çəroşalçylyq çoodo.

Мъна Суван авъсқалып җалоғыз таян тартып алып, ваһып
җарған Керимбай болушта.

El — Tuura, Toqomduqu tuura.

Suvan — (*Qajrattanъp*) Kerimбай qanqor, җақандан
qolum, җыргымдөн кегим кетпес.

El — Ғалоғыз attuu җардыһын,
Атын алды виј, волуш,
Qaraqсыдај qol salъp
Basъp алды виј, волуш
Qarъb сыққан җордуунун
Baһын җарды виј, волуш.

Bulsul Toqom sajraoһын,
Btdin muңdu qomuzoһa.
Qor bolduqqo zar ылар,
Bij, starsын волушқа
Qondurмады бай-манар
Qonur сөптуу qonusқа.

Baһыбыздан qaran tyn,
Keter zaman volovu,
Baj-manартын сыраoһы
Өсөр zaman volovu,
Baq-taalajoһa qolubuz.
Ғeter zaman volovu?

(*Kerimбай, Aqmattar kirizet*)

Aqmat — Өз ықтыярыңар менен уј ваһына он сом-
дон соһультасыңар. Soldattardын сојуһуна җырық qoj
вересидер.

Suvan — (*Aqmatqa җulunup*) Qojum җоқ, саоһа
tonumду веремби? Alваoһаның usul quur ton qaldы.
Me, munu da al. (*Tonun cecip ыроһtат*).

Toqtooһul — On som degen bir attын qunu. Bul
vesaralar bir җыл malaj volso da tava алыһpajt. Mfn җыл-
qылуу, miң qojлуу vajlardы emne ајадыңар?

Aqmat — Tөwөsy менен җер qazsa da tавыһat.

Sary — Zamana quuruldu oһo.

El — (*Curuldasъp, Aqmatqa atbrыbъp*) Ғоһолоһун,
кезге керынвој. Кергылыгынды керөсын.

Kerimбай — Bajlardы ајар qoһoһon җерisiz җоқ.
Qulnazardын ујyn tiktirdik, Seјittin kilemin алдыq. Алъ-
vektin җорqosun төрегө mingizeviz. Tөwө bir oһana
vajlar ycyn kelgen җоқ, el ycyn kellp oturat. Kөрke
tyşken сыoһмды тарты керек.

Sary — Qulnazardын өrgөsy, Seјittin kilemi, Алъ-
vektin җорqosu erteңki kyny өzdөryne tјjet. Biz volsoq,
сыoһm ycyn malaj җыrowыз. Eldin usalyһnan qorqo-
sunarмы?

Suvan — „Sezdy sez kelgende ајtpasa atasъ өlet“
Tөwөгө ыltoolop җегim keldi desenci.

Sary — Tөwөsy da җejt, özy da җejt, atъ da җejt,
iti da җejt. Ғem bolduq oһoj

Kerimбай — (*Acuulаныp*) Ғааоһыңды was!

Toqtooһul — Baһ kesmek var, til kesmek җоқ.

Aqmat — (*Caһbrыp*) Tapsaңarda tавасыңар, tap-
pasaңarda tавасыңар. Siler менен мытыртын ооһу, qы-
лытын mizi менен syjлөwөyз.

(*Alъstan attardын dybyrty uoһulat, Kerimбайдын bir
җigiti җаһp kiret*).

Ғigt — (*Kerimбайqa*) Tөwөлөр kellp qalyһty. Astын-
da altымыз, arqasында altымыз soldat, ortosunda төwөm.
Sizdin qadyртыз ај, „Kerimбай волуш qajda“ деп yc
җолu surady.

Kerimvaj — (*Şaşır*) Тоқтоқул бірда, voloқула, уј çа-
satқыла... (*Kerimvajдың çigitteri kirip-çығарып, бјоғь
тыжығь voluşat. Eldin saarь baştarьн ијішір gubernatordu tozuşat. Төштан soldattarға komanda berilet. Tajoğanьн eercitip qьзыл көзdyу, quu muruttuu gubernator Karsakov kiret. Eki çaqьnda qьlyctarьн tike qarmaşqan төрттөн ofitserler. Gubernator Karsakov Kerimvaj menen көрыşөt, eldin saarь qol quuşurur turuşat).*

Kerimvaj — Uluq төрөм, sizdin qadьrьңьzоға, sizdin qьzmatьңьzоға menin qaramaqьmdaşь vardьq el dajar.

Karsakov — Urmat ajtamьн. Uluqmanduu orus padьşasьна qьzmatьңьz slingeni ycyn mьна sizge (*Kerimvajға cendyy cepken çasat. Kerimvaj qubanat, ofitserler Kerimvajға cest berişet).*

Kerimvaj — Padьşa qudaa emes, qudaadan çudaa emes. Qudaj menen padьşanьн qьzmatьн kyn devej, tyn devej atqaruuға uluq төрөм qam sanaваңьz.

Karsakov — (*Tajoğanьн erkeletip*) Qazan хандь-
оғьн, Qығьм хандьоғьн, Qoqon хандьоғьн qьjratqan mьна viz. Dykcl eşen qolojo tuşty. Miң dewө çапçal-
cьларь qьjradь. Temirlan adam вағьнан munara çasa-
sa, men adam qanьнан darija aqьzmatьн. (*El qorqqon-
doj arqь-terki voluşat.*)

Kerimvaj — (*Qars-qars kylyp*) Төрөмдун тajoғь-
ньна qozu sojup bergile.

Bir çigit — Qup.

Kerimvaj — Et eskirip ketet. Kyndө bir qozu soj-
qula.

Suvan — (*Өz icinen kecip*) Tajoғьдун çemi ycyn
bir çьl qoj qajtarat ekenьlz da.

Kerimvaj — (*Toqtoқuldu çekirip*) Brdavaдьңьz?
ьrdatarьz...

Toqtoқul — Tajoғьнға qozu sojup, төрөмдун ал-
дьнда qujruқun menen şьjrandaşьnандь ьrdajьңьz?

Kerimvaj — Qьroғьzдың атақтуу ьrcьсь el vuzup
ьrdap, qьjanat syjlegөnden ujalсан volsojau?

Toqtoқul — (*Suvandь Kerimvaj menen Gubernator-
dun aldьна çetelep varьp*) Çardьньн çaloqьz atьн
çep, ваşьнан qan aqьzоғьндan siler ujalvajьnар, aqьj-
qattь ьrdaşьндan men ujalambь?

Kerimvaj — (*Toqtoқulға qamcь көтөrip*) Senin
ваşьңьz da çarsam qolundан emne kelet?

Sarь — (*Kerimvajдың qolun qatuu silkip*) Toqomo
qolundu көтөре.

Suvan — Icinди çarьп salamьн, Toqomo tijip көrcь.
El icinen yндөr — Toqomdon sadaqьсь ket.

Kөrgylykty көresьн.

Gubernator Karsakov — (*Murutun оңдоp,
көзун сақайтыр, ьзырьньр, арь-berі curqap, qulurqan-
daj çulunup*) Svloci. Bunt cьqьrарьңьr kelet. Çe-
rtnerdi өrtter, вағьндөz асьр çiveremін.

Toqtoқul — „Çatьp elğөnce, atьp el degen“. El—
çurt, azapqa, qordьqqa qarşь zttanuуға keziner keldi!

Kөşegen.

2. S Y R Ö T

Tyn. Tañ atar mezgili. Toolu toqoşdun arasına coşulqan-
dar çuşan, aalta, coşunbaş menen quraldanbaşqan, Sağ usta
uzanır, Suvan cecinir salır köögük başır oturat.

Тоқтоқул — (Şandandır)

Kykyktej sajrıp tañdaşır
Bir cerimdi çasajın,
Kyjyttyu bolqon elimdin,
Yşkyrygyn basajın;
Uşur tur tñşar qalajırq
Ylgy sözdön ajtajın:

Kyrwəñ-kyrwəñ çygyrtyp
Kulykty minsen bir qyzyq;
Aj dalındy qubantır,
Asyldy kljseñ al qyzyq;
Azamat erge tabylsa,
Ajnektej suluu çar qyzyq.

Tujaqtyn kerký tulparda,
Qanattyn kerký şumqarda
Qajrattuu bolup qalın çurt
Duşmanındy qutqarba.
Aldanır elim çyrwəgyn
Azapty tartır muq-zarda.

Baatırdın kerký mandajda,
Cecendin kerký tandajda;
Qor bolup ömyr ötpesyn
Qor quncaağ bolup tajmanba.
Qavylan, şerdej qajtraşın,
Qasyğır najza sajoşanda.

S u v a n — (Qubandır)

Buudanım Toqom unyñden,
Bulbuldaj şirin tilinden,
Burulşaj ırđap turoşanda
Mundanoşan könyl syjyngön.

Elinin syrəp qajratın
Ermegim Toqom sajrasyñ.
Qomuzdu kuygə keltirgen.
Qolundın çanım ajlansın.

El — Qajrašın baştan ketirgen,
Kylkyvyz bolduñ Toqtoşul,
Qaranış tyndə şam çaşır
Ylgyvyz bolduñ Toqtoşul.

ırđaşan ырын çyrəktyn
Davasın vasty Toqtoşul
Qolunda qomuz kuy sajrıp
Qarasın acty Toqtoşul.

(Attyn dyşarty uşulat. Toqtoşuldar qara malyqtarın
qatışat. Çojpulanır Aqmat kiret).

A q m a t — (Kylımyş bolup) Tañ ata elekte ele
emne coşulup qaloşansınđar. Tyş kerdynəvy?

S u v a n — Uuşa tañ ata elekte сықраşanda, тыştө
сықсуı bele.

Тоқтоқул — Төренын маşкесин вақрай сен эмне қылып сүресын, тын ичинде.

Ақмат — (*Еки қақты қарар*) Ушоға сөнөгөндөрдүн мытырғы болсу эмес веде, еcki, текені сојунбаş, најза менен қантир аласыңар?

Суван — Доңузду најза менен эле сажыр сьоавьз.

Ақмат — (*Сосур*) Қайдағы доңуз?

Сағь — Ар сьыб кичинеден сүгөру ајдајьз. Дымбыл болуп келген кезде эле доңуздар сьер кетісет.

Ақмат — Силердин тырунөр сууқ?

Суван — (*Балтань Ақматқа кезеп*) Эмне тақыр-сын? сүзу қара, сенин тыруң сууқ. Мына вул сақалым-дан қармар, ваşымды сарьр урғаньд усын мурдуңду кесе савайьнь?

Ақмат — (*Қоşоматтаньр*) Қарьја, вејваşтық қылып қолум тјиді. „Алдьна кельсе, атандьн қунун кес“ деген емеспи..

Суван — Митажьм дөвет. Senden өсүмды алмајьн-са өлвөсмүн. (*Ақматты саяқалар муунтур сьоғат*).

Ақмат — (*Салварьр*) Қарьлајьн қарьја, секетін кетејин қарьја, сян сооға, ајланайьндар араcalaј көргьле.

Сағь — Санынньн татуулуоқун кер.

Тоқтоқул — (*Араcalaр*) Суван ава, савьр қылыпьз. Ушоға қороқон қайран қол. „It таяқтан ајланьн“.

Ақмат — Оова ајланайьн Тоқо, мende эмне сазьр? Болуштун вьјруоқун атқардым да.

Сағь — Туқуроған сьерге вара вересид да. Эмне андыр келдін?

Ақмат — (*Қалтырап*) Тігті ајьйдағы нир келинге вадьм эле. Көзүм қаşайьр қарььннан сьөйьр қалдым.

Суван — (*Ақматқа салта сьерп*) Арманда қалса. Ме, валань ал, сен да сар, мен да савайьн.

Ақмат — (*Қалтырап қорқур, валань қолунан тығьырп*) Қарьлајьн қарьја, уқмушту ваşтавасы, санымды аман қалтырсы. Мен да нир қудайдын қолунумун оро.

Суван — Қалтырақаньн, сьојундуқор бетрақтөн, вар, Керимбайдын сөөгүн Itteri менен қоşулуп кемір. Сьојол!

Ақмат — Қудай саяласьн.

Суван — Адатаньса ушақ ајтыр, таньтрасан, тишнди саяр, тилнди кесемин. Ваарь нир қолума тысрөј қой-војсуң. (*Ақмат қорқон војдон қасыр сьоғат. Оң соқојлуу, қур тонкон Еşмамбет кирет*).

Суван — Қайдан сүресын валам?

Еşмамбет — Кьркьрөден келе сатам.

Суван — Қайсы кьркьрөден?

Еşмамбет — Теетигі тоонун ар саярнда, Олујата саята.

Тоқтоқул — Талас саятан турвайь.

Еşмамбет — (*Толқундар, Тоқтоқулаға қолун су-нир*) Тоқо, аманызьзь, вала-вақьраньз есен сатысьань. дегі вақьтм асылат екен, лздеген Тоқомду увара волюј таар алдым.

Сағь — Қайдан таанысьн?

Еşмамбет — Тоқомду қантир таанывай қојојун. Тоқомду веş саясар вала да тааныйт. Вая нир сьы мен Вақьштөн қојун қайтарьр сьүгөнде, Тоқомдун тојдо ьрдар турағаньн көргөм. Ошондоқу Тоқомдун ьр тынде тысьмдөн, кьндыз өнүмдөн кетпейт.

Суван — Эми қайда варасьн?

Еşмамбет — Тоқомо келгем.

Suvan — Najza saja alasъqъbъ?

Eşmamvet — Qojcu volup çyryp najza sajoandъ maqja kim qojdu. brdaj alam, Toqomdun atъn toqur, arqasъnan eercip çyryp ylgysyn alъp, kyysyn yjrene-jyn degen neet menen çeti kynu çœ vasъp, Beş Taşъn aşuusun aşъp keldim.

Toqtoqul — (*Eşmamsetti erkeletip*) Balam çaq ekensin, mandajъn çildъzduu, veşeneç acъq. Bul œnerdy kerge ala ketmek œelem, Inim desem Inim, balam desem balam vol.

Eşmamvet — (*Syjynyp*) Qojculuqta, qorduqta vuuluqur çyrgœnde. Toqo sizdin ыъdъzdbъ, sizdin kyynyzdy uqur kœnylme çarъq kirip, kœzymdy umactaj actœqъz.

Suvan — (*Kylyp*) Azamat, otur.

Sargъ — brdaj oturoqun.

Suvan — brçъ volom desen ujalba!

Eşmamvet — Qojcu volup çyrgœnymde œzyme teatus bir qъzdbъ syjdyt. Atasъ kedecj, qъzъn satъp mal çegenge qъzъoat. Qъz şorduu atasъnъn kœnylyn qъjvajt. Mъna oşondo too vaşъnda, qoj artъnda kyjyt tartъp çyryp brdaşanъm:

Acъlъp turoşan çaşъl gyl,
Çel volso kœrkyn cъoşarat,
Toluqşur turoşan syjgyn qъz.
Çar volso kœœny qivanat.

Aqъm suu tursa, calcъqqa,
Aq şumqar kelip qoncu emes,
Aqъndъn zarъn tœşavaaj
Ancalъq qatuu volcu emes.

Kœgyn suu tursa, calcъqqa,
Kœk şumqar kelip qoncu emes,
Kœp şilap toodo men çyrem
Kœp ele qatuu volcu emes.

Butaqta turoşan bulbuldun,
Gyl volso till cъqrajaşъ.
Buralъp turoşan çarqъn qъz
Bulbuldun ynyn uqrajaşъ.

Asmandap ucqan çyrexsyn,
Aldъmda çarqъn tileksin,
Aj çarъq sonun tyngœ oqşor,
Ajlasъn tapcъ çyrexъtyn.

El — Balt-bali, anъq ыcъ volup, Toqomdu tartat ekensin.

Toqtoqul — (*Elge*) œmyr ekl çaralvajt. œmyrды qor qъlvaqъbla. Çaqşъ at. çaqşъ kljimdi manaptar silerge raa kœryşpœjt. Qacanqoşa azaptъ tartmaq elek. Asmandaqъ quş da œz duşmanъna qarşъ qanat qaqat. (*Kœp soldat mœltoqtarъn kezeşip qaptap kirişet*).

Ofitser — (*Çaşъrœp*) Qanъnar çacъlъp, vaşъnar keslle elekte vaşъpnoşla!
Taraşъla...

(*El soldattarqja atъrœlşat*).

Aqmat — (*Soldattarqja çaşъnъp, Toqtoquldardъ tısalap qœt-qœt kylyp*) Uunar çolduu volsun.

Toqtoqul — (*Elge*) Aqmattъn qъloşanъ. Keciktik. Bœœde œlym volboj tarap ketkile.

Ofitser — Toqtoqul kim?

Suvan — Men.

Тоқтоқул — (*Suvandın aldına сөзүр*) Тоқтоқул
menmin.

(*El Toqtoquldu qoroqosot, soldattar menen tireşip
uu-cuu boluşat. Tañ atat. Sajra, Zejner, Almataj
kirişet*).

Almataj — Atake!

Тоқтоқул — (*Almatajdy ɵɵm dese ofitser tyrtyp
çiberet*).

Zejner — (*Şoloqtor ɵjlar*) çalqıym. Qaraldım
(*Kerimbaj menen gubernator kirişet*).

Gubernator — (*bzırnıyp eldi çekirip*) Svoloç.
Çaraqı soqqon kim?

Aqmat — Sarı usta.

Gubernator — (*Kerimsajqa*) Qarmat.

Sarı — Men mında, qacqan çerim çoq.

Gubernator — (*Buuraqandar, ɵzırnıyp*) Svoloç.
Tuqum qurut qılgımn. El vuzır, vunt cıqarıuça
araket qılqandıqı ıyın Toqtoqul Satılojanovdu, qural
soqqon Sarı Andaşovdu 25 çıldan Sıırge ajdajmn.
Qaloqandarına 25 qojdon şraf salıp, çılaqactar
savoo çazasına tartıunu Kerimbaj saqa tarşırğamn.
Kim qılqıstıularдын ыleesynе çardam verse 1000
sondon şraf.

Zejner — (*Bozdop ɵjlar*) Qulunım, çalqıym.

Тоқтоқул — (*Almatajdyñ vetinen ɵɵr, qomuzur
berip*) Qomuzdu certip elge ermek vol. Menin çoqumdu
ıldırve. Qaqılayın qıvatım! Qarqıjan enem Zejner,
qojındaşım Sajra qoş volqula.

Sajra — (*bjlar*):

Qarqıjadaj ajlanıp
Kelerludi kytımyn.

Qalañ eldin bululu
ɵneryndy kytımyn.
Kездerymdu çaş vasar.
Kekyrogym dart vasar.
Közüm көрүр bir kuny
Çyrogymdu şat vasar.

Çoo qoluna qarmalıp,
Alys ketip varasın,
Çanqıdaqı elin çoq,
Çalqıy ketip varasın.

Bej-paj tartıp çyрermyn.
Qaran volup көnylym.
Bejli kenen bululum,
Bekem bolsun ɵmyruñ!

(*Zejner, Sajralar Toqtoquldu qucaqtashp ɵjlaşat*).

Almataj — (*Qomuzdu qatuu certip*)

Qaarına qalıp duşmandın
Qarmalıp kettiñ sen daqı
Qalqıña ermek volormın;
Qaraldın balañ men daqı.

Qoluma vergen qomuzun.
Şandıanıp ıyn çoqarar;
ɵzyñdeş sajrap vergende
Saqınoqan elin qıvanar.

Suvan — (*Almatajdy көтөрүр, qıvanıp*) Atasının
balası, çalınsın saqa çyrogym. Tıllı cecen ысı, qolu
cever usta ajdalıqtı. Kimdi qojor dejsın. Şum zaman,
qaran zaman.

Gubernator — Çetet. Ajdaqıla.

Aqmat — (*Suvanqa*) Çonundan qajış tilermin.

Toqtoqul—El. Əlbəəəm ajlanıp bür kelemın.
On aşar balam, qarıoıan enem, aş arım aldı,
uşulardı qor ılbaıdıla.

*(Soldattar Toqtoqul menen Sarıbnı oluna kişen
salışır ajdap ənəşət. Zejner, Sajra burqurap ıfla-
şat. El tolqur, mınđuı ır ırdaşat)*

Taldaıdı bulsul ucqandaı,
Taıdaıdı colpon əkəndəı,
Qarajır ketti zamana
Qazandıbn kəəsın sepkendeı.

Burılbaj tili saıraıan,
Bulsulu ketti ırıdıbdıbn;
Buralır cəldə talbaıan,
Duldulu ketti ırıdıbdıbn.

Qolunan ənər təyılgen
Ustası ketti ırıdıbdıbn,
Dıvandıbn kərkin cəıaıan,
Nusqası ketti ırıdıbdıbn...

Kəşegə

II A K T

3-SYRƏT

Sıbir. ıf. krepost. Tyrmənin icı. ol, bultarına kişen sa-
lınıan saıası tutqundır ırdaşat:

Erkindik, kenen turmuş, əmır ucın,
Ezilgen ajıdı basqan elim ucın;
Ezelden ara tıngə arşır turduq,
Erđentip er ajratıbn, erđin kucın.

Qulatır ılduq doorun tıny menen,
Qurarız anı dıjne kyny menen;
adırap erđin beti zor ubanaı
alıbıan ken denizi, kəly menen.

Birikkin ıtkıl dıjne proletarı,
Biriksen zordıq dıjne ular adı;
Kırəştə tendik ucın aqqan andan,
Kəkələp əsır cəqsıbn ırıal basır.

Alısqı tujuq erge ajdasa da,
Qol, buttu temir ıpkə bajlasa da,
Dıjnəgə biz oçojun—bizđin mərəı,
Kelecek salıblasqan an majdanda.

*(Tyrmənin temir apqası acılat. Soldattar Toqto-
qul menen Sarıbnı ajdap kiřišet. Tyrmədəgylər ar-*

danьp qaraşat. Toqtoqul menen Sarь arьqtap çydoş-kən, saqaldarь öskən, qoldoruna kişen salьnoşan).

Soldat—(Toqtoquldu qatuu tyrtp) Uşularь ajdap çyryp çadap da kettim.

Semjon—(Toqtoquldu qoroşor, Soldatqa acuilanьp) Ajdap çyryy senin mildetin. (Soldattar cьqьp ketişet).

Тихон—(Renşip) Revoljutsijanьn emne volup vara çatqanьn da vilьojimin. Uşularoşa oqşoşon maqluqtardьn qolunan emne kelet?

Semjon—(Toqtoqulqa) Qandaj sever menen mьn-da kelip qaldьnьz?

Тихон—Qьlmьş qьloşan da.

Toqtoqul—(Qajrattanьp) Qьlmьş? Qьlmьştь ömyrymdə qьloşan emesmin, qьlvajmьn da.

Тихон—Qьlmьş qьlvasañ ajdalьp çyrər velen. Mьna vizdaoşь, mendaşь qьlmьş qьloşamьn. Generaldь qatьnь menen ölturyygə araket qьloşandьoşьm ycyn ajdap çiserişken.

Toqtoqul—Sizdiki qьlmьş. Men volsom, elimdin muşun mundar, ьrьn ьrdadьm. Sarь volso, qarđь salьq manar, iñi çarqьraşan tərölərgə qarşь qural soqtu. Mьna viz oşon ycyn ajdalьp keldik. Ktşl öltyrşə, eldi talasa, uuru qьlsa—qьlmьş volot.

Sarь—Qьlmьştuular qaldь. Qьlmьşszdar ajdalьştь.

Тихон—Silerce qьlmьştuular ktm?

Sarь—Bajlar, manaptar, tərələr.

Toqtoqul—(Tixondu çekiriş) Sendaşь.

Тихон—(Acuilanьp) Revoljutsija ycyn saqalьm aolaroşьca kyrəştym. El ycyn ömyrymdy ajabaj çyrgөн maşa eki naadan sьntaşaьb? Bul uqmьş, bul şьldьn.

Semjon—(Salmaq menen) Tura tur. Aqьl kim-naadan kim?—turmuş kərşetet. (Toqtoquldarqa qarar) Qajşь çerden volosuzdar.

Toqtoqul—Qьroşьz degen eldenbiz.

Semjon—(Tereş oşlonup) Mьna, ajtqanь keldi. Qurbular, Çuğaşvillinin ajtqanь keldi, mьna olujacьlьq, mьna vajqamьraşьlьq. Toodoşu Qьroşьz, cəldəgy Qazaq, muzdaoşь Tunoşuz, mьna uşul elderdin var-dьoşь qatьşqanda şana padьşanь qulatьp, çanь dyjnə quravьz degeni estimde. Cьn ajtqanьn, miñ mertene, miñ mertene cьn ajtqanьn ardaqtuu qurbum Soso!

Тихон—Qajdaoşь Qьroşьz, Tunoşuz, qajdaoşь Qal-maşoşndь ajtasьn. Alarşa revoljutsijanь kim qojdu. Alarşa villm kerek. Alar eñ murun naadancьlьqtan, qaraşoşьcьlьqtan cьşuularь tjiş.

Semjon—Bilimdi vajlar, tərələr verişpejt, revoljutsija veret. Qural menen qulduq torun çərtqanda şana naadancьlьq, qaraşoşьcьlьq tañ nuruna tepselet.

Yndər—Tuura. Bul aqьjqat.

Тихон—Bul fantazija. Rossijanьn milliondoşon-dьşqandarь qara tumandьn aldьnda kycsyz volup oturuşat, naadan Qьroşьz, çarajь Tunoşuzdardьn qolunan emne kelet.

Semjon—Rossijanьn milliondoşon elinin kycy zor. Oşol kycyta vaştaj turoşan çumuşcu tavь ösyр oturat, munu siler kəzyner celejip kərşəjsynər. Pomeşckterdi, vajlardь kəzyner qьlvajt. Silerdin çaratьlьşьnar da, oşunar da, aqьlьnar da özynərdən aşrajt, vaşqarşa çetpejt.

Yn—Bular, „men, men“ deşip ele təştəryn qaşьşat. El vular ycyn qьmьndaj kərynpəjt.

Semjon—El cьndьqть syjet, el erkındikti kəzdejt.

Bular eldin aldına vara alıspajıt, qorquşat, ujalışat.
(*Tırmənyñ qarqası acılat*).

Soldat — Kapitan kele çatat, şapkeñerdi alıp qulduq urıqla. (*Kapitan kiret, vaarı turuşur, şapkelerin alışat*).

Kapitan — (*Toqtoquldu setke caap*) Sen emne ucyn şapkeñdi alıajıñ?

Semjon — Taqsır kapitan kene elek.

Kapitan — Kəndyrərmyn. Svoloctu. (*Centəgynən qağaz alıp oqur*) Anıñ urmatı padışağa kecirilm surap çıbergen arızındıñ natıçasıñ uqızam: Nika-lajev Semjon?

Semjon — Men.

Kapitan — Atkaz.

Semjon — Men daqıñ uşunu kytkeñmyn.

Kapitan — Timofej Karpov?

Timofej — Men.

Kapitan — Atkaz.

Kapitan — Gallj Muxadov?

Gallj — Men.

Kapitan — Atkaz.

Kapitan — Saxadze Ivan?

Ivan — Men.

Kapitan — Atkaz.

Kapitan — Kyli Mamed Nasir Oqlı?

Kyli — Men.

Kapitan — Atkaz.

Kapitan — Sergej Ivancenko?

Sergej — Men.

Kapitan — Atkaz.

Kapitan — Tixon Sidorovic Gorbunov?

Tixon — Men. + *meñi*

Kapitan — Ulıu urmattuu padışa sızdın zarıñızdı uqtu. Siz meñetsyz noşondıñız. Sızdı quttuqtajmın. Çaşıl cəptyy, qalıñ toqojlıu tuuloğan çerñiz Rossıjağa çəñeysyz. Tərt at cegilgen cana sızdı kytıp turat.

Tixon — (*Kapitanıñ sutuna çəqəler, sıjıñur*) Mıña demokratıja, kyn cəqtı, vaqıt tañı attı... Men razı. Urmattuu kapitan men razı (*Semjonğa çartaşır*) Semon, qoş Semon. Men, men revoljutsıja ucyn tuul-otamın, revoljutsıja ucyn çanımdı ajavajmın.

Qoşqula qurdaştar.

Semjon — Seni mında çanıñızdan alıp kelışken. Çəñej ber. Predateldik, aldancılyq, qoşomatcılıq ro-lıñdu atqarotıñ. *27.*

Tixon — (*Cəqəp vara çatıp*) Qurdaştar, vala caqa-narğa salam ajtamın. Qudajğa, padışağa men razı. (*Tixon, Kapitan, soldattar cəqəp ketışet*).

Semjon — Çyzy qaralar. Revoljutsıjanıñ atın vul-oğaşat. Padışanıñ, pomeşcikterdin kucyktəry.

Yndər — Aldancılar, satılğan vətqaqtar.

Semjon — (*Toqtoquldarğa*) Emne ənəryñer var?

Sarı — Men ustamın.

Toqtoqul — Men ırçımın.

Semjon — (*Qıvanıp*) brıñdı uqur, kənyldy qıvan-ıñ. Toonun erkin ырkyty qanatıñ talıp, qarıñ çə-otılojt.

Toqtoqul — Ajlanğan toonun ырkyty Azaptuu toroq calıñdım. Qomuzdu kyyge keltirgen Qoluma kişen salıñdım.

On çaşar çaloşız balamdı
Ojlonur kynde saşındım.

Ajçılıq çerge talbaşan,
Duldulu elem qırqızdın,
Azemdep tilim sajšaşan,
Bulbulu elem qırqızdın.
Ajdalır kelip alısqa,
Azavın tartım turmuştun.

Közüm közy tışken,
Kergende wetten syjšken,
Kerkemdyu çarım qantı eken,
Kökyrek muñduu kyjytçen
Elimdi qacan kereşyn,
Eltrir birge çyryşken.

Tuşundu qamar qarasa,
Tulparı saldı azarqa,
Qarışan enem qantı eken,
Qajışın tartır azapta.
Tutqundan bir kyn ucarmın,
Turmuştı erkin çaşaşqa.

Çырма veş çыла kesilip,
Çыңыра wutum teşilip
Aman keter nekenmin
Azattıq kyngö kezigir.

Semjon — (*Қызыл, Тоғтоғұлға қысағын саяр*)
Men da sendej qarastaş tutqunmun. Çaşılan
cartıdıp, qatuu woroon soqqondo zordıq torun çır-
tarıız.

Tutqundar — Taalajdın kynı çarqırap
Qaraşan tuman acılar,
Qaqırap çatqan qum cöldy
Kök şiber—gyldör çaşırar.

Tutqunda çatqan tuşundun,
Qanatı eşyp çetiler,
Kökөлör şızır ucqanda
Kökşögen çerge çetkirer.

Kaşaga.

4-SYRÖT

Çalqyzydan Ala-Toosu. Çajloo. Toqloquidun yjy. Almataj
oçur çetat. Zejner Almatajdyn waşnda ыjar oturat.

Çalqyzydan qaloçan tujaçym,
Çanymda çarqyn çyraqym.
Sadaçañ wolsun eneken,
Çalwarыр ыjar turamyn.

Alыsqa ketip ataken,
Armanduu ełdy çeneken.
Zarlantыр qojdu uşuntip—
Zamandyň arь çoç eken.

Közymdyn çaşь sel boldu,
Kökürek qajoyь çer boldu.
Bejrajyn tartыр çalqyzydan
Becara eneç qor boldu.

Almadaj waşyn saqajыр
Almataj kyler wekensin!
Ajnektej közyң çyltыrap
Amanda çyрer wekensin!

Toqsonoyо çyрqan çaşьmdь,
Tozoqtuu dyjne qatьrdь,

Өркөмдү суугур саваян
Көтөрсү аjneк ваşьндь.

Armanduu zaman tyçenyp,
Adamoyа nazar salsacь.
Aq şumqar quştaj ajlanыр
Ataken keltip qalsacь?!
Almataj—(Çöşlyp) Atake, qomuz yjreçy, waldar
çurqar ketişti. Eneke, suudan qantip ešem. Otqo sal-
wacь. Çьmçyqyn qozduçun. Atakem... Atakem...
Zejner—(Burqurap ыjar) Qaregьm, men seketin
ketejtn. Ker qudaj, wizdi emne toorudun.
(Suwan kiret, Almatajdyn setin acьp, qawaçyn tyjyp,
oor qajoyoyа watat).
Zejner—(blyap) Men şorduu. Kecer ele ojnop
kylp oturdu ele... Çöşlyj waştdь. Qandaj ajla, qandaj
aroyа qylamyn.
Suwan—(blyamsыrap Almatajdyn maңdajyn qolu
menen ыlap) Ot menen çalьn, maңdajьndan ajlanajьn.

Bululumdun tili sen,
Toroçojumdun yny sen.
Ataьn tuurap sajraçan,
Adamьn kerky gily sen.

Şajmanьm ketip qaroyam,
Seksenge çoyа çaşaçam,
Saqadaj woloçon özündөн
Men ketejin sadaçañ.

Kyn woju tьnwaј taңyoyan,
Kykygym ynyн çoyarsьn.

Qatqabır kuly Almataj
Qarboqan aña qubansın.

(Eşmamset kiret, qomuzun çerge qojo qojur Almatajdın setinen evet).

Suvan — bırsı aña keldi Almataj, tur, qomuz certı. Tur sadaña volojun.

Eşmamset — (Yşkyryp) Toqomdon qavar çoq, arqasında çaloıbz valasının ömyry uzun volojudaj ele... Eneke, bılava, qanteviz, taqırdın salıan... oñolor, zaman oñolor...

„Toqtoquldun yjyne varasın, qızıtalaq bırsı, çılme tijsen Toqtoquldun arqasınan çıberemın“ dep top çıjındın aldında Kerimbaj laqıdar seğur, saj-sөөgymdy sbzdattı. Qorsuldaña vordoqu senın da bılaar kynyñ volor.

Almataj — (Çöşyp, vaşın keteryp) Atake, ver qomuzundu certejın. Qomuzdu alıp ver, certem...

Zejnep — (Qubanıp, keregedegi qomuzdu Almatajqa alıp berip) Certe qoj, qolundan eneñ ajlansın.

Suvan — (Almatajdı syjör) Almataj, men avınmın, Suvanmın. Taanısın, seketin volojun.

(Zejnep, Suvan, Eşmamsetler qubanısır Almatajdı syjör, өр erkeletiset).

Almataj — (Qomuzdu kyylör, muñdantör certip)

Ajdoodo çyrgön alısqı
Atamdı estep saqındım.
Elime ermek voluıça
Elirip qomuz calınoıñ.

Toluqsup turoñan keñ çajloo
Tooluqtun malı çajlısın.

Tomsorup çyret Almataj
Torojorum atam qajdasın?

Buruqsup turoñan keñ çajloo
Bıojunun malı çajlasın.
Musarıp boldu Almataj
Bıbulum atam qajdasın?

Ataluu vala erke eken,
Balasın ata kerky eken.
Tiryylej çetim qaltırğaj
Tyrkygym atam kelse eken.

Azartuu volup çaş çanım,
Armanduu qajırıp kyy certtim.
Atamdaj ırdap çyre alvaj
Almataj şorduu çaş kettim.

Çыррқтай қуурап қыялдым,
Қыяны тағыр бйөмдін
Қызықтыу сайрап çyre alvaj
Қыяқтай санр тйялдым.

(Almataj elirip öjde turuıça umtulat. Zejnep, Eşmamset, Suvandar çöşyp, Almatajdın ırdaqanına qubanısat).

Almataj — Atake, me, qomuzundu. (Calqasınan çöşolat, Zejnep, Eşmamset, Suvandar Almatajdı te-gereketset).

Zejnep — (Öñy qusarır) Almataj, Almataj. Ajlanajındar emne volup vara çatat. (Zejnep qaltırıp Almatajdan alıstajıt, qajra çygyryp kelip, Almatajdın vaşın keteret, qolunan evet).

Suvan — (*Almatajdın setin ööp*) Bulbulumdun
сыраоъ өсү.

Ешмамбет — Qajran Toqom, qor boldu. Çaloъz
balasъnъn kezyn көрөј qaldъ.

(*Eшмамбет менен Suvan şoloqtop ѳjlaşat. Zejnep
Almatajdъ sьoqa qucартар, өнү quварар, talъp çatъp
qalat*).

Ешмамбет менен Suvan (*muңqanъşьp*)

Qajоъnъn, muңdun darijasъn
Kece alar zaman bolovu?
Kerimvaj boluş, төredөн
Өc alar zaman bolovu?

Azarqa tuuşan Toqtoқul
Arqaңda qalar qaran çоq,
Aldejler meder vel qьloşan
Ardaqtuu çaloъz balan çоq.

Qorduqtu dyjnө qurusun
Baladan ata ajrьldъ.
Qaraңoъ tyndyn voroonu
Qatuular soқup arььdъ.

Çarqьrap altъn nur tijip,
Qarьptar erkin vasavъ?
Bolъoso şyntyp armanda
Өmyrdyn kuny vataвъ?..

Kөşөгө.

5-SYRӨT

Sivir. Çajдъn kuny. Altъn keninin şaxtasъ. Darъ qojulup
çarьloşan taştъn yny, kyyldөгөн daavъş, bir çerde zьm arqan-
qa vaşlar kenge tyşyryp çatat, bir çerde quduqtan suu alqan-
daj tartъp alъp çatat. Tutqundardъ qajtarqon soldattar, arь-
-berі curqар, tutqundardъ vaşqarъp çyrgen ol vaşьlar.

Zьm arqan menen Toqtoқuldu tartъp alъşat. Saqaly vdar-
qan, өнү quvarqan, arьqtaqan. Qolunda coң qara meti.
Toqtoқuldu tartъp alarъ menen autuna kişen salъşat.

Toqtoқul — (*Yşkyryp, belindegi qomuzun cecip
alъp certet*).

Bulbul elem naalьdъm,
Buudan elem talьdъm.
Musarъp volup өtkөrdym,
Mьrzalьq çaştъn çarьmъn.
Muңduu kyngө көp çyryp
Buurul volup qarьdъm.

Toroқoj elem naalьdъm,
Tovurcaq elem talьdъm;
Toloқonup ѳjlap өtkөrdym,
Tolquşan çaştъn çarьmъn.
Tozoqtuu kynde көp çyryp,
Toқolonup qarьdъm.

Kykyk elem naalьdъm,
Kylyk elem talьdъm.

Kyjyt menen òtkòrdym
Kylgyn çasťn çarýmьn.
Kòkyrek munduu boldu ele,
Kòk ala bolur qarьdьm.

Kyrвeн-kyрвeн çygyrge
Kylyk elem talьdьm,
Kykyktej bolòon qajran vaş
Kyjyttyu çygyр qarьdьm.

Semjon — Toqto, aman esen сьòтòдьвь?

Toqtoçul — (*Kejip*) amandòçь qurusun. Aldaçь mendej şòrdunun niri. Becera, çan talaşьp çatьp balasьn oozunan tyşьrge çòç. Adamdьn çanь aj, qular tyşьkòn ajaqtaj taştan øldy. Oldo vajquş aj. Men ølseм da balam çaldьrap çetim volòr. Ajlanajòn baladaј şirin var veken? Bala quvat, bala quvanьc. Ej Semjon, Semjon, vaarьvьzdьn kòrer kynуvьz, øler ølymьvьz uşul. (*Kendin icinde ølgeп tutqundun ølygьn kòtòryр øtyşet*).

Toqtoçul — Ana, el çurtun, ata-enesin, balasьn kòrвeј qurtalaada, duşmandьn tutqununda øldy. Qandaj çajdarь çigt ele!

Qajòçьnuunu vilвeј, çarçьrap, kylyр çyrcь ele. Mьndaj qajrattuu çigt canda сьòçat. Armanduu ølym, azapтуu ølym.

Semjon — (*Şarkesin alьp, vaşьn çerge salьp*) Qoş, qoş qurьum. Caçьloçan cartьldьp, erk nuru çaaçьanda çajdarь kylyр, çarç etip kòrynòrsьn. Qoş!

Kapitan — (*Ølykty kòtòryр vara çatqan tutqundarçьa vьvьròньp*) Ittin ølygьn It qatarь kòmyy kerek. Şaxtanьn icine emne taştavadьnar. Svoloctor, kòrвe-tòrmьn.

Semjon — (*Qatuu qajrat menen*) Şaxtanьn icin stlerdi kòmyyge saqtajьvьz. Ardaçтуu qurьvьvьzdu qadьrdьp kòmòvьz.

Kapitan — (*Qьjqьrьp*) Ruqsat çòç. Ølykty vьròçьt-çьla. (*Ølykty kòtòrgòn tutqundar kapitandьn sòzьn uqьşьraj kòtòryр сьòçьp ketişet, qьjqьrьp, sògьnyр kapitан alardьn artьnan сьòçat*).

Toqtoçul — (*Mundаньp*) Ølykty da soo kòmdьr-вeјt. Qara tьn acьlar kyn volòvu?

Semjon — Toqo, munu da kòryy kerek. Bizdi ajdap çatqanda, tyrmònyn temir torunan vьzge qolun bulòap: „kişendi çòçòtroј saqtajьla, padьşanьn tòrøleryn kişendøøge kerek volòt“ dep qadьrdьu qurьum Soso Çugaşvilinin ajtqanь qulaçьman ketpejt. Biz kòrgòn qordьq bir kezde bulardьn øz vaşьna tyşet. Cьdoò kerek Toqo, сьdoò kerek.

Azapть, qajòçьnь kim kòp tartsa, al çьròçьlcьbьçьtьn daamьn çaqşь tata vilet. Bul qajòçь, bul azap vekerге ketpejt. Bul qajòçь, bul azap taalajdьn, erkinciliktin qatuu soqqon kyctyy voròonu.

Toqtoçul — (*Qajòçьrьp*)

Qarьçьçь quştaj ajlanòçan,
Qanatьm talьdь arьdьm;
Qaraluu boldu kònylym,
Qajòçьluu bolur qarьdьm.

Qartajьp kettim Toqtoçul,
Qajran çasť çòçtodum;
Qanattuu quştaj balalьç
Qajrьbьp kelsejt oçşòdun.

Eskirip kettim Toqtoçul,
Esz çasť çòçtodum.

Itelgi quştaj nalalyq
Eñsesem kelbejt oqşodun.

Burup certkin Toqtoşul,
Buudan çaşty çoqtodum,
Burqurap ыjlap tursam da
Bulsul çan kelbejt oqşodun.

Qajırp certkin Toqtoşul,
Qыrcып çaşty çoqtodum,
Qыројбек quştaj nalalyq
Qыcajыр kelbejt oqşodun.

Çaloһзып sanap zarlаныр,
Çalырақтај sarојајыр;
Çавырды enem tartqандыр,
Çараған malдај qarçajыр.

Toloşop certkin Toqtoşul,
Tolqun çaşty çoqtodum,
Toroşojdoј saјrap turoşan çaş,
Toloşonup kelbejt oqşodun.

Azarqa tuulup çaraldым,
Armanda kyjыр qarдым.
Kөзып көрер wekenmin
Kykyktөј çaloһыз balamдын.

Semjon — (*Şattanыр*)

Qajоһғына Тоқо qajоһғына,
Qubаныстып qajоһғы бар,
Qajоһројандар qubанар:
Qarыр qылојan sen bulbuldu
Qan çutquctar qulanar.

Çыројaldып da qajоһғы бар,
Çыројаојандар çыројлар.
Bulsul yның ыт dyjnөгө
Byt dyjnөгө uşular.

Toqo, vular uvaqtыңca çыројар, uvaqtыңca ökym
syrysөt. Ec kimdin qolu çetkis, ec bir çoo çenip ala
alбай turoşan, vıjık munaradaј, көркөм cыnardaj çыројal-
ды vız qurabyз. Мына oşondo Тоқо, senin ыrlарың,
senin kyylөryn şanduu, şanduu ыrdalyр, şanduu, şan-
duu certilet.

Toqtoşul — Semjon, qыроһыз elimden qol, butum
kişendeliр ajdalојanымда, çылуу söздөң, çaqşы qurvu-
dan ymyt yzdym ele. Menin qurdaştarым qыроһызda
ојана qaloјандај көryndy ele. Мында keldim. Qыро çы
өmyrymdө keziktirбеген çan qurbumdu uşul çerden
keziktirdim, al—sen. Мына ыјыл сегиз çы. Сегиз çы
seni menen tutqunda, azapta vırge boldum. Sen meni
oјoşottun, sen meni көzymdy actың. Ölmөjyңcө ыrdasam
ырымдан, uqtasam tyşymdөң ketressiң. Oorusam
vaşымда oturdun, ыjlasam soorottun, qajоһыrsam quban-
дырдың. Semjon, saоја qarыzymың, ытың dyjnөnyң malың
telesөm da senin qarызынды aqtaj alvasмың. Maldың,
dynyјөnyң vetti qurusun, çаным, çyrөгym, tilegim sen-
dik, qursum Semjon!

Semjon — Тоқо, qымvattu Тоқо, qыроһыздың eli
ыроја ыqtuu, qomuzоја şyqtuu деп vajaа bir aјtqаның
esimde. Elin еңсер, senin ығнды saоһыңşqандыр.

Toqtoşol — (*Yşkyryр*) Sizni şsa qantemin?

Semjon — bоһың men көptөң veri oјloр, көptөң
veri dajardық kytyр çyrөm, Тоқо qacqын!

Toqtoşul — (*Cocuр*) Qantıp?

Semjon — Qantyynyn ajlasyn men tavam!
Тоқтоқул — (Баһән сајқар) Ҷоқ, seni, Сарыб
тастар кете албаймын.

Semjon — Seni menen аҗрашуу мен ысун җенл
деп турасыңмы? Бирок ооруҗан болуп, қарыбқ васыр
варатат. Елиң seni кытөт, елине ырдар, алтын сөзүңдүн
уруғун сасқын.

Тоқтоқул — Ҷалыбз валамды саорыңыр қуса бол-
дум. Балам болосо силер менен бир туруп, бир өлер элем.

Semjon — Мына паспорт, ыс ај аракет менен Тбилиси-
дегі бир қуғвум җеткirdi. Паспорттоғу ат — Nasreddin
Nasreddinov. Есиңен сьоғарва. Тоғо, көрыспөсек да,
уоғарвабыз.

(Sary kelet, Semjon Saryqa ғьыбрајт. Lena сьоғат,
qol catьын qarmar ilkiј vasьp kelip taьqa oturat).

Semjon — (Qapalanьp) Qarоғаша болмоқ болду.
Byгyndөн qalsa qacuu qьjьn. җол torolot.

Sary — (Kezenip) Таş менен тоғолото қојормун.

Semjon — (Saryqa ғьыбраp.) E... varьjnja, sizge җол
bolsun?

Lena — (Cojондор syjлөp) Progulka. Саоға емне
җоқ, оолақ кет.

Тоқтоқул — (Qomuzun certip)

Uluqtun qьzь varьjnja

Uјalam saoға varььqa,

Uruqsat qьlsaң bolьoјvu,

Balalajke calььqa.

Lena — (Ordunan turup, murдun cyjryp) Balalajke,
uqmьш, uqmьш, uqmьш (сьоғьp ketet).

Semjon — (Kylyp) Ҷайтандьн җаралақьндaj болојон
уроған.

Sary — (Bjlamьrap) Тоғо, мен қаламь, өлөсөм
варьp қалармын, Соқуваььqa, Tylкyвајоға, бсаоға, Mam-
netke, Qulkiьige, Anarвајоға, Tөгөldige, Sadьqqa,
vaarьna, vaarьna salam aјt.

(Tutқundar kiriьet).

Semjon — Qurдастар, ваја кынкы мен ајтқан іш.
Тоғо, aman-esen елиңе җетip, oјnop-kylyp бала сақаларьн
менен көрыш!

(Тоғтоқул менен tutқundar qucaqtaьp ucuraьat).

Тоқтоқул — (Semjонdu qucaqтар өөp) Unutrasmьn,
unutrasmьn... (Тоғтоқул ucuraььp, curqар ketet. Tut-
қundar qoldorun buloғар ucuraьat. Тоғтоқул ulam
ulam qajra curqар kelip tutқundar менен көрыьet,
Sarybь, Semонdu өөp җөttaјt).

Sary — Тоғо, ерте qac, kele җатыьat.

Semjon (Тоғтоқулду qatuu-qatuu өөp) Qьroғьoға
bizden salam aјt. Tөmөnkь toғoјdoғu җoлoғo sal. Qoғ.
Toғol. (Тоғтоқул ketet, Semjондор өтө ајаньс менен
uzatyьat. Kapitan soldattarь менен kiret).

Kapitan — (Qьqьrьp) Strojо!

(Tutқundar stroјoғo turуьat. Kapitan esepтер сьоғат,
qajra daoғь esepтер сьоғат) Birөө җоқ, qajda?

✓ Semjon — Tutқundar, tutқundu qajдан qajtarьн?

Kapitan — (Soldattarоға ьzьrьнөp) Quup җет,
(Soldattar Тоғтоқулду quup ketiьet. Mьltьqтөн yny,
kapitan tutқundarоға муьtumun көрсөtyp, арь-өeri
cygyryp qьm quut bolуьat).

Tutқundar — Qapastan ucqan ьumqardьn,

Qanaty talьaj qacьььn.

Tutqunda çatqan çan qurvu
Tübelyk waqtın tabılsın.

Aq qarduu toonu savıttar
Ajlanıp usqun Toqtoqul,
Azartuu elin qubansın
Sajraçın, usqun Toqtoqul.

K e ç a g e .

III A K T

6-SYRƏT

Asman ıyrkek, saqılıqan cartılda, kyn kyrkyrejt. Toolordu tuman qaptaçın. Een yjde Zejnep ıjlar ırdap oturat. Kəzdery soqur bolup, temselep nasıbaaj qalıqan.

Öləjyn desem çan tattuu,
Kirejtn desem çer qatuu.
Kəzdərymdu cel qaptar,
Kəkyrəkty zar vastı.

Alısqı çerden ajlanıp,
Ajnegim keler kyn varıvı?
Araıvı vajquş qucaqtar,
Ajmalap övər kyn varıvı?

Qaraluu çerden ajlanıp,
Qaregim keler kyn varıvı?
Qarlıqan eneç men şorduu
Qajrılıp övər kyn varıvı?...

(Zejnep ordunan turup keregenin vaşın sıjpalap, qomuzdu alıp çıttaj, sooruna vasat. Saqaldarv ösyv, arıqlaçın Toqtoqul kiret. Zejnep davıvıvı sezıv, qomuzdu qojnuna çavırat).

Toqtoqul—*(Oor kyrsynyp)* Eneke, çol vasqan

misarьгмьн. Ҷоғоғу айыла җете албай қалдым, тунер кетүүге болобу?

Zejnep — Oosa ajlanajьn. Qursaqьn aсqandьr, aсqanadaсь celekte җарма var, qijur ic. Bir kellinge җалварьр җатьр җajnattьrьr aldьm ele.

Toqtoсul — Ice җатарьвз. Eneke көзуньзге emne volсon?

Zejnep — Balam, unьd җarсьldanat, җарань көр cekken adamsьn, unьd җulaсьma җaсьь uсulur, војumdu сьмьратат. Көзунь бьдан, мундан көр volду.

Toqtoсul — Ej, eneke aj, муң kimди җарьтьр, kimди җor җьвасьн, көр җьldan veri җerdi, eldi көрвөј mendacь җарьдым. Menl uсqan сьоҗарьвз, men silerdin elden volom.

Zejnep — (Qatuu cocur, җerdi сьjpalар) Klm? Klm?

Suvan — (Kirip kele җатьр) Көр ооqат aj, веллм зьрҗьрар оорујт. Bir җык otundu kecke dejre aldьm. Ғарьвсьм җетп, кьстөн тajoҗаньм uшul (Toqtoсuldu көрө җoјur seldeje tyшet. Toqtoсuldu тааньj җoјur ваҗьрьр җucaqtар җьоҗьлат).

Zejnep — Suvan, Suvan emne ваҗьрдьн?

Suvan — (Qиваньр бьлар) Toqtoсul, Toqtoсul!

Zejnep — (Ваҗьрьр) Balam, qulunum.

Toqtoсul — (Zejnepti җucaqtар маңдајьнан җьт-тар, бьлар) On aj көтөрур, omurtqasь сьздаоҗан ene. Men, men Toqtoсul!

(Eшtamьet kirip Toqtoсul menen җucaqtазьр көрушөт).

Zejnep — (Toqtoсuldu ajmalar җьttajt. Вазьн сьлајт, saqalьn җarmalajt).

Suvan — (Syjynьp) El-җurtqa җавар ajtajьn, vulьul

Toqo көзуньдөн, saqalьndan, emi өlseм razьмьн. (Suvan җurҗар җьоҗьр ketet).

Toqtoсul — (Enesin өөр, сьоҗа-сьоҗа җucaqtар) Emceгin emizip, өrkelettп өstьrgөн enenin җьть. Sajra menen Almataј җajда?

Zejnep — (Toqtoсuldan җucaсьн aсьратьр, җal-тьrap) Almataј, Almataј... Ваоҗь җaста соң тој var eken. Toјоо ketti. Zajвьн volсо, Sajra... Өлгөн.

Toqtoсul — (Munданьр) Maңдајьm җарьльр, җu-ванар кьнуньм болобу?

(El сивар kirьset.)

Eшmamьet — (Maңajьp,) Toqo siz eldin, el sizdin tutqanьz. Ваарьвз inлiz, ваарьвз valanьзвз. Almataј-дьн uсtaоҗаньна 6 aj volду.

(Toqtoсuldu өнү җumсарьр, көркө җeјin ynsьz турат. Zejnep vozдор бьлајт. Eldin ваарь җajоҗьрьҗат).

Toqtoсul — Arьмдь uсar zaman җоғ,
Ajlanь tavар camam җоғ,
Ajlanьр keisem on җьlda
Arqamда җaloҗьз valam җоғ,
Qartajoҗan сақта җиватьм,
Qaregim көзунь җaram җоғ.

Aјdoodon atam keldi деп,
Amandьоҗьн велгилер
Aldьmdan бьдар сьоҗарьм,
Arqamда җaloҗьз сьҗаоҗьм.
Qaran тьн tyшур вазьма
Qajоҗьрьр бьдар турамьн.

Uсtasam tyшөн ketpesten,
Uвara җьloҗan sanaамдь

Qajıǵılıu bolup tutqunda
Qartajır sacım aǵardı.
Qalqımdan tiryü kɵrɵdym
Qaraldım ǵalqıǵız balamdı...

(El muǵanǵıǵat. Kɵsy ıjlaǵat).

S u v a n — Zamandıń salıǵı uǵundaı
Kejıve, Toǵo kejıve.
Altın vaǵın aman bolsun.

(El sısar kırıǵıp, Toǵtoǵul menen kɵryǵıǵat. Kempir, caldar ǵoloǵtoǵıp ıjlaǵat. Kelin, qɵzdar, ǵigitter „Toǵomdıń ıǵın uǵaǵız, Toǵomdıń ıǵ ıjrenɵsyız“ deǵıp ıjıjıǵıǵıp ǵıǵıǵat. Aǵmat vaǵ vaǵıǵıp qoııp, qajra ǵıǵıǵıp ketet).

E ǵ m a m b e t — ǵurıldaǵaǵıǵı. Toǵo etijat bolıǵız,
Kerımbaj tɵmenky ajılda qonıp ǵatat.

S u v a n — Kerımbajdıń atasın ııń ıızın uǵajın.

T o ǵ t o ǵ u l — ǵalqıǵız balam Almataj, kɵzyndı tiryü
kɵrɵdym.

(El vaǵtarın ǵerge salıǵat.)

E ǵ m a m b e t — Bululup qolu vaılanǵan,
Bululum Toǵom keldıńı,
Elıırıp birge ırdanǵan
Elıńdı esen kɵrdıǵı.
Tolǵonıp qolu vaılanǵan,
Toǵoıǵım toǵom keldıńı,
Tolqundap birge ırdanǵan
Tovıńdu esen kɵrdıǵı.
Kɵgyckɵndın ıjasıń,
Salıǵanǵın ajıǵın Toǵtoǵul.
Kɵp mıńduular qıǵıǵıǵı
Qalıǵanǵın ajıǵın Toǵtoǵul.

Kɵzyń keldı ǵıltıǵap
Armanǵın ajıǵın Toǵtoǵul.

T o ǵ t o ǵ u l — Qalqı uǵsun qıǵıǵı ıııııdı,
Qadıńki ǵıǵıǵın ıııııdı
Qadıǵımdı ıııııǵın,
Qara ǵaǵı qulaǵın
Qara ǵaǵı ııııııı?

Elimdı kɵrɵj kɵp ǵıǵı,
Ajıdodo ǵırdım qarınalır,
Aldımdan tozıp ırdadıń
Ardaǵııı ııııı ııııııı.

Kɵgyckɵndın ıjası
Kɵldɵ qaldı Eǵmambet,
Kɵrynıǵı ketken ajıdodo,
ǵerde qaldı Eǵmambet.

ǵaǵıǵıǵıǵıǵı ıjası
ǵajda qaldı Eǵmambet,
ǵandalır ketken ajıdodo
ǵajda qaldı Eǵmambet.

Ardaǵııı ııııı ǵarı ele
Azapta ǵırdı adede.
Armandan vaǵı qutılǵaj
Ajıdodo qaldı daǵı ele.

Elimdı aman—kɵrgɵngɵ,
Elıırıp Toǵon turamın.
Kɵldɵgy soǵqon tolqundaj
Kɵvyǵıp Toǵon turamın.

El — (*Curuldaşp*) Азы Тоқом. Мына Тоқом.

Тоқтоқул —

Kylyk elem talıbaı,
Kyrben-kyrben cygyrgen.
Kykykteı volon qajran vaş,
Kerben dep elden tyulgen.
Baq taalajın var eken,
Baarındı kerdym vygyn men.

Ağarmaq elem talıbaı
Ağstap sora cygyrgen.
Almadaj volon qajran vaş
Ajdoodo elden tyulgen.
Avaqtan sora vaarına
Amandaştın vygyn men.

(*Tañ atat. El cıvar kele berişet. Alıstan attardın dyşyrtı uqulat.*)

Yn — Kerimbajlar kele çatışat. Orustar da var.

Yn — Starancık, çandamaların eercitken tereşy daşp.

Suvan — It Aqmat, çetkirgen eken.

Тоқтоқул — Көр qaptasa kел volot, kел qaptasa sel volot. El, çurt! Boluştan, tereден silerdin kycynep con. Orus, orus dep silbestikten aıtasınar. Orustun vaar vızdı çek kerben. Segız çıl Semjon menen çyrdym. Boluştun, vızdın, tereдын terkısinen vızdı qutqara turğan orustun Semjondoj uuldar.

Tolqun suudaj kercylyk
Tolqusan tooşo kycyn ten.
Oozun acqan aşdaarğa
Qarş qançar qarmar
Oq atuuşa usaqıt çetti.

(*Kerimbaj, Aqmat soldattardı eercitip kirışet.*)

Kerimbaj — (*Toqtoquldu keketip*) Amanab Тоқтоқул, tilin vurulup çydep qalojandyrın?

Тоқтоқул — Qajratım taşp, tilim qajra kycody.

Kerimbaj — Çadaşan çoqsınbu? Daşp vaarın kelesi?

Тоқтоқул — Baruu, çojuumdu senden suravajm Kercylykke, elge çaqsa kete beremın.

Kerimbaj — (*Aqmatqa*) Oqu.

Aqmat — (*Qaqazın oqup*) Namangen ojuzunın qarataşındaş Aleksejevke... prisouna, Aq radışaşa qşjanat qlojandyrın ysyn 25 çyloşa şvışoşa kesilgen Тоқтоқул ысы qacşp kelgendigi slzge vildirilet oşonu...

El — (*Curuldar, Aqmatı oqutuşpa*) ebşejm desener soo ketkile.

Kerimbaj — (*Soldattarğa*) Ajdaşıla. (*El soldattardı tyrtuşp, Toqtoquldu ortoşo albşat.*)

Suvan — (*Kerimbajğa vşaşın suurup*) Qardın çarşlat. Qaqazındı tıt.

El — Əleşyn, taş-talqanın sora. (*El vşaqtarın suuruşp, vaqan keteryşp, Kerimbajdı ortoşo alşp, qatalaşat. Kerimbaj qorqup qaltırajt. Aqmat qacmaqş volqondo Suvan çaqadan alat.*)

Suvan — (*Vşaşın Kerimbajğa kezep*) Birigovaındı tıt. Boloso soo qalvajın, şışın toldu donuz.

El — (*Curuldar*) Şışı toldu.

Kerimbaj — (*Aqmatın qaqazdı alşp, vat-vat tıtşp*) Ten-tuş emespi, Toqomo tjişip çatam. Tıtajın, tıtajın, мына tıttım (*Qaqazdı tıtat.*)

Ynder — Мындан kılın Тоқоно tjişep tuqum qurut qılabız.

Ешмамбет — Ақ қалпақтуу қалың қырыз То-
қомдун таламын талашат. Керімбай, тизгинди тартар,
күн көрөм десең сен сүр.

Суван — Иттік қылан, өлерінды есінден сөйарға.
(*El tolquşur, Kerimsajlardy quip çiserişet*).

Тоқтоқул — Алыстағы Семјон досум: көрсулік
el, el деп айтқаньң ордунан сьқты. Elge қандај қара
kyc тең келе алат? Çағасын ерик кyткөн el!

El — Sajrasa bulbul yn qoşur
Tal-daraq qығын буралат.
Saqajojan Toqom sen keldin
Saqьnojan elin qubanat.

Qalqьndьn volur çarçьsь
Gyl çағасын Тоқтоқул
Qығьzдын көрky тujojunum
Minq çағасын Тоқтоқул.

Көзге.

Çооптуу редактор MALIKOV Q.

Texredaktor GAJFULLIN N. A.

Çооптуу корректорлар: QASBMOV Z.
MAMAKEJEV T.

Сьқығына çооптуу ARALBAJEV A.

Терууге 27 XII 38-ç. берилди. Басыла 17 II 39-ç.
qoi qojuldu. Qaqazдын formaty 70x110. Bir
kьsma tьsaqta 65 50 tьsaq. Bardьqь 1-je
kьsma tьsaq. Qығьzgiavit № 5-28. Qығь
qьzmatьnos № 2. Narjad № 0153. Tirazь 2140.
Bassь 90 t. muqanazь 30 t.

Qazan, Mislavskij 9. Tatpoligraf 1939-ç.

